

Л. В. Антонова,

д. держ. упр., професор, професор кафедри обліку і аудиту,

Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2975-6453>

Н. В. Дацій,

д. держ. упр., професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-6426>

І. В. Драган,

д. держ. упр., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник

відділу методології сталого розвитку, Інститут демографії

та проблем якості життя НАН України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.23.108

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

L. Antonova,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Accounting and Auditing

of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

N. Datsii,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property

and Public Administration Polissia National University, Zhytomyr

I. Dragan,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor,

Senior research fellow of the Department of Sustainable Development Methodology,

Institute for demography and life quality problems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

METHODS OF STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Встановлено, що найбільш загальна класифікація методів державного регулювання передбачає їх розподіл на методи прямого впливу (переважно адміністративного характеру) і методи непрямого впливу (в основному економічні). Прямі методи ґрунтуються на припущенні, що сільськогосподарські організації приймають рішення не самостійно, а за вказівками держави. Використання методів прямого впливу націлено на здійснення контролю за дотриманням сільгосптоваровиробниками чинного законодавства, забезпечення раціонального використання земельних та інших природних ресурсів, підтримання якості сільськогосподарської сировини і продовольства тощо. Вони являють собою засоби безпосереднього владного впливу на поведінку суб'єктів аграрної галузі.

До прямого державного регулювання відноситься надання субсидій на сільськогосподарське виробництво і формування матеріально-технічних ресурсів; субсидування банківської процентної ставки за кредитами, що надаються; субсидії на компенсацію певної частини витрат сільгосптоваровиробників на страхування врожаю сільськогосподарських культур (сільськогосподарське страхування за участю держави); субсидії на витрати капітального характеру, фінансові платежі за шкоду, яка обумовлена реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, вимушений забій худоби тощо).

Методи непрямого впливу засновані, в основному, на економічних методах спонукання товаровиробників і спрямовані на створення умов, що впливають на мотивацію суб'єктів господарювання. Держава не впливає безпосередньо на прийняті суб'єктами економіки рішення, але створює умови для того, щоб економічні суб'єкти самостійно обирали такі управлінські та економічні рішення, які відповідали б цілям аграрної політики держави. Ці методи передбачають або формування додаткових доходів, або ймовірність додаткових витрат учасниками аграрних відносин.

До методів непрямого впливу належать економічні методи, які мають опосередкований вплив. До непрямого державного регулювання відносять регулювання цін, регламентування квот і тарифів, встановлення експортних та імпорتنих податків на сільськогосподарську продукцію; компенсацію витрат за придбання основних засобів; розвиток ринкової інфраструктури, підтримку зберігання та перевезення сільгосппродукції; розвиток виробничої інфраструктури; рекультивація сільськогосподарських земель; пільгові режими оподаткування; закупівлі сільськогосподарської продукції та продовольства для потреб держави; захист економічних інтересів економічних суб'єктів — учасників ЗЕД тощо.

It was established that the most general classification of methods of state regulation involves their division into methods of direct influence (mainly administrative in nature) and methods of indirect influence (mainly economic). Direct methods are based on the assumption that agricultural organizations do not make decisions independently, but on the instructions of the state. The use of direct influence methods is aimed at monitoring compliance by agricultural producers with current legislation, ensuring rational use of land and other natural resources, maintaining the quality of agricultural raw materials and food, etc. They represent means of direct power influence on the behavior of the subjects of the agrarian industry.

Direct state regulation includes the provision of subsidies for agricultural production and the formation of material and technical resources; subsidizing the bank interest rate on loans provided; subsidies for compensation of a certain part of the costs of agricultural producers for crop insurance (agricultural insurance with the participation of the state); subsidies for capital expenses, financial payments for damage caused by the reorganization of production (payments for reduction of cultivated areas, forced slaughter of livestock, etc.).

Methods of indirect influence are based mainly on economic methods of inducing producers and are aimed at creating conditions that influence the motivation of business entities. The state does not directly influence the decisions made by the subjects of the economy, but creates conditions for economic subjects to independently choose such managerial and economic decisions that would meet the goals of the state's agrarian policy. These methods provide either the formation of additional income, or the possibility of additional expenses by participants in agrarian relations.

Methods of indirect influence include economic methods that have indirect influence. Indirect state regulation includes price regulation, regulation of quotas and tariffs, establishment of export and import taxes on agricultural products; reimbursement of expenses for the purchase of fixed assets; development of market infrastructure, support for storage and transportation of agricultural products; development of production infrastructure; reclamation of agricultural land; preferential taxation regimes; procurement of agricultural products and food for the needs of the state; protection of the economic interests of economic subjects — participants of the FEE, etc.

Ключові слова: аграрний сектор України, державне регулювання, ефективність, методи, органи публічної влади, механізм державного регулювання, сільське господарство.

Key words: agricultural sector of Ukraine, state regulation, efficiency, methods, public authorities, state regulation mechanism, agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність та гостра необхідність державного регулювання економіки загалом та аграрного сектора зокрема не викликає сумнівів у більшості науковців. У такій ситуації основна проблема полягає у виборі найбільш ефективних методів і механізмів формування дієвої системи державного регулювання розвитку аграрного сектора. У найбільш загальному трактуванні методи державного регулювання — це сукупність певних прийомів і перелік способів впливу на всіх активних учасників аграрних правовідносин з боку органів державної влади в процесі реалізації усіма цими органами покладених на учасників вибудованих аграрних правовідносин певних завдань та окремих функцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукових публікацій і розвідок за темою засвідчує, що питання державного регулювання аграрного сектора України, практичної взаємодії різних галузей з приводу виробництва, переробки та реалізації аграрної продукції висвітлюються в працях низки захід-

них дослідників: Ф. Кене, Дж. М. Кейнса, А. Сміта. Тематикою формування ефективних методів державного регулювання аграрного сектора займалися Н.А. Гринюк, О.Д. Радченко, Л.Л. Ткач, О.П. Дендебера та ін. Результатом їхньої роботи стало створення публікацій та наукових праць, які сприяють сучасному вивченню, порівнянню та аналізу методів державного регулювання аграрного сектора.

Поза увагою науковців залишилися аспекти стосовно шляхів підвищення ефективності та дієвості методів державного регулювання аграрного сектора.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні теоретичних засад та практичних пропозицій щодо ефективного застосування методів державного регулювання аграрного сектора.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З погляду побудови ефективної системи державного регулювання розвитку аграрного сектора необхідно

розрізняти поняття "надання державної підтримки" і "вплив державної підтримки". Якщо йдеться про методи державного регулювання або обсяги державної підтримки галузі, то як індикатори використовуються різні показники обсягів надання державної підтримки на певні напрямки. Як такі вони відбивають надання державної підтримки аграрному сектору або рівень зусиль, що вживаються урядом у відповідності з проведеною політикою в галузі підтримки та розвитку аграрної галузі. При цьому необхідно враховувати, що вихідні показники обсягів державної підтримки галузі не враховують непрямі втрати від цієї підтримки в рамках економічної системи держави в цілому, з якими одержувачі підтримки зіткнуться в майбутньому. Можна говорити про те, що фактично частина коштів державної підтримки не в кінцевому підсумку забезпечує додатковий чистий дохід і підвищення прибутковості сільгосптоваровиробників.

Ця ситуація обумовлена впливом низки чинників. По-перше, державна підтримка викликає збільшення попиту на використовувани у сільському господарстві ресурси та фактори виробництва. Це може призводити до підвищення цін на них та втрати економічного добробуту суспільства в цілому. Крім цього, вплив державної підтримки на її одержувачів залежатиме, в тому числі, і від того, на якій основі надається підтримка (чи надається вона на тонну виробленої продукції, на одиницю земельної площі, на одне фермерське господарство тощо), від відносного розміру підтримки і від того, наскільки сільськогосподарські організації реагують на зміну рівня субсидій, що надаються державою. Таким чином, абсолютні показники наданої державної підтримки не завжди відображають вплив держави на сільськогосподарське виробництво, доходи сільськогосподарських організацій і фермерських господарств, екологію та навколишнє середовище.

Правильна і об'єктивна інтерпретація, що визначає заходи державного регулювання, має вирішальне значення для їх правильного розуміння та вдосконалення. Для цього необхідно розглянути класифікацію методів державного регулювання розвитку сільського господарства.

Найбільш загальна класифікація методів державного регулювання передбачає їх розподіл на методи прямого впливу (переважно адміністративного характеру) і методи непрямого впливу (в основному економічні). Прямі методи ґрунтуються на припущенні, що сільськогосподарські організації приймають рішення не самостійно, а за вказівками держави. Використання методів прямого впливу націлено на здійснення контролю за дотриманням сільгосптоваровиробниками чинного законодавства, забезпечення раціонального використання земельних та інших природних ресурсів, підтримання якості сільськогосподарської сировини і продовольства тощо. Вони являють собою засоби безпосереднього владного впливу на поведінку суб'єктів аграрної галузі.

До прямого державного регулювання відноситься надання субсидій на сільськогосподарське виробництво і формування матеріально-технічних ресурсів; субсидування банківської процентної ставки за кредитами, що надаються; субсидії на компенсацію певної частини витрат сільгосптоваровиробників на страхування врожаю сільськогосподарських культур (сільськогосподарське страхування за участю держави); субсидії на витрати капітального характеру, фінансові платежі за шкоду, яка

обумовлена реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, вимушений забій худоби тощо).

Методи непрямого впливу засновані, в основному, на економічних методах спонукання товаровиробників і спрямовані на створення умов, що впливають на мотивацію суб'єктів господарювання. Держава не впливає безпосередньо на прийняті суб'єктами економіки рішення, але створює умови для того, щоб економічні суб'єкти самостійно обирали такі управлінські та економічні рішення, які відповідали б цілям аграрної політики держави. Ці методи передбачають або формування додаткових доходів, або ймовірність додаткових витрат учасниками аграрних відносин.

До методів непрямого впливу належать економічні методи, які мають опосередкований вплив. До непрямого державного регулювання відносять регулювання цін, регламентування квот і тарифів, встановлення експортних та імпорتنих податків на сільськогосподарську продукцію; компенсацію витрат за придбання основних засобів; розвиток ринкової інфраструктури, підтримку зберігання та перевезення сільгосппродукції; розвиток виробничої інфраструктури; рекультивація сільськогосподарських земель; пільгові режими оподаткування; закупівлі сільськогосподарської продукції та продовольства для потреб держави; захист економічних інтересів економічних суб'єктів — учасників ЗЕД тощо. Основна перевага непрямих методів державного регулювання полягає в тому, що вони не змінюють ринковий механізм, а найбільш істотний недолік — наявність тимчасового лага між датами їх застосування, реакції на них в економіці і реальними змінами в діяльності економічних суб'єктів. Ступінь впливу непрямих методів по-різному: амортизаційна політика, квоти і мита за своїм впливом ближче до прямих методів, тоді як інформаційне консультування, страхування і лізинг мають значно більше ступенів свободи дотримання їм, або відмови від них.

Слід зазначити, що масштабність застосування тих чи інших методів визначається значною мірою рівнем розвитку економічних відносин у державі.

Прямий та непрямий методи регулювання економіки припускають застосування різних методів правового регулювання: якщо прямі методи ґрунтуються на адміністративно-правовому імперативному регулюванні, то непрямі — на спеціальному правовому регулюванні цивільно-правових відносин. В основі організаційно-інституційної відмінності в класифікації методів лежить одночасно відмінність суб'єкта державного регулювання та механізму впливу даних методів. Адміністративні заходи переважно спрямовані на формування стабільності в сільському господарстві, яка заснована на юридичних та цивільних правах: збереження прав власності, захист конкурентного середовища, забезпечення можливостей вільного вибору та прийняття економічних рішень сільгосптоваровиробниками.

Адміністративні методи базуються на силі державної влади, а виділення методів заборони, дозволу і примусу засноване на тих юридичних наслідках, які ці методи викликають у сільськогосподарських організацій. У сучасних умовах адміністративні методи в даний момент представлені переважно прямими приписами і певними заборонами з боку державних органів щодо учасників аграрних правовідносин.

До економічних методів державного регулювання відносять такі дії державних органів, які за допомогою

економічних механізмів впливають на ринкові відносини. Ці методи впливають на сукупний попит на сільськогосподарську продукцію, на її сукупну пропозицію, визначають рівень централізації фінансових ресурсів, регулюють соціальні та структурні аспекти аграрної економіки. Економічні методи державного регулювання використовуються для непрямого впливу на відтворювальний процес у сільському господарстві, створюючи певні умови, що спрямовують розвиток ринкових процесів у потрібне для держави русло. Реалізація політики у різних галузях доповнюється економічним плануванням та прогнозуванням (що дозволяє визначити пріоритетні напрями розвитку сільського господарства), а також регулюванням ринку праці, що формує робочу силу в аграрній галузі.

Нормативно-правові методи поєднують ті регулюючі дії, спрямовані формування юридичних умов, сприятливих для аграрного сектора. Виходячи зі світової практики, можна сказати, що чим більш розвиненими є ринкові відносини, тим менш активно використовуються адміністративні та організаційні методи регулювання економіки і ширше використовуються економічні та інституційні, у той час як нормативно-правові забезпечують відповідне правове середовище функціонування.

Роль адміністративних і організаційних методів істотно зростає в кризових ситуаціях, коли порушення ринкових механізмів і політичні зміни, що відбуваються, знижують ефективність економічних і інституційних методів. Залежно від цільової спрямованості розрізняють методи державного регулювання, створені задля регулювання виробництва та ринку. Регулювання виробництва передбачає підтримку доходів сільськогосподарських товаровиробників у вигляді компенсаційних платежів, відшкодування збитків від стихійних лих, незв'язаної підтримки. Компенсація витрат полягає у субсидуванні сплачених відсотків за кредитами, компенсації витрат на придбання засобу виробництва (добрив, отрутохімікатів, кормів), відшкодування інвестиційних витрат. Поряд з даними, найбільш поширеними методами держава може здійснювати грантове фінансування, визначати квоти на виробництво конкретних видів продукції сільського господарства і підтримувати розвиток виробничої інфраструктури. Розвиток грантового фінансування одна із перспективних методів, які довели свою ефективність у багатьох країнах світу, так як дозволяє цілеспрямовано на конкурсній основі фінансувати пріоритетні для держави напрями розвитку окремих галузей.

Регулювання ринку більшою мірою засноване на ціновому втручанні. Воно передбачає певні заходи впливу на ринок сільськогосподарської продукції. Це підтримка внутрішніх цін на продовольство, використання квот і тарифів, встановлення експортних та імпорتنих мит, а також сприяння розвитку агропродовольчого ринку (фінансування, розробка та здійснення ринкових програм розвитку). Членство України у СОТ обумовлює необхідність класифікації методів державного регулювання в розрізі спотворювального впливу, яке вони надають на розвиток галузі. У термінології, що застосовується в рамках СОТ, методи державного регулювання позначаються "кошиками", назви яким дано у відповідності з кольорами світлофорів: зелений (дозволено), жовтий (зниження швидкості, тобто скорочення державної підтримки), червоний (заборону). У

сільському господарстві класифікація методів державного регулювання має певну специфіку.

Угоді про сільському господарстві червона корзина як така відсутня, хоча внутрішня підтримка, що перевищує рівні зобов'язань зі скорочення, зазначені у жовтому кошику, заборонена. У той же час додано так званий "блакитний кошик" — методи державного регулювання, пов'язані з програмами, що обмежують виробництво сільськогосподарської продукції. Існують також винятки для країн, що розвиваються (іноді звані "кошиком S&D" або "кошиком розвитку", включаючи положення статті 6.2 Угоди).

Класифікація методів державного регулювання передбачає виділення трьох груп методів: 1. Прямі бюджетні виплати, що включають різні субсидії. 2. Виділення бюджетних коштів стимулюючого характеру (закупівля сільськогосподарської продукції та продовольства, регулювання продовольчого ринку, захист інтересів товаровиробників та ін.). 3. Організаційно-економічні заходи (реструктуризація заборгованості, спеціальні податкові режими, поповнення за рахунок бюджетних коштів статутних капіталів інститутів фінансового ринку з державною участю та ін.). Різноманітність методів породжує виникнення значної кількості наукових дискусій щодо доцільності та ефективності їх використання.

У рамках даної класифікації більш перспективним вважаємо використання методів стимулюючого характеру і фінансування організаційно-економічних заходів. Субсидії і компенсації витрат, вирішуючи поточні питання підвищення платоспроможності та підтримки фінансових результатів товаровиробників, не забезпечують стимулювання їх до підвищення конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі.

Аналізуючи і оцінюючи сучасні методи державного регулювання розвитку аграрної економіки, можна зробити висновок, що основна мета державного регулювання повинна бути спрямована на підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських організацій. Іншими словами, механізм державної підтримки спрямований не на фінансування неефективно функціонуючої галузі (заморожуючи недоліки), а, навпаки, на основі механізму державної підтримки на формування ефективної галузі, що складається з підприємств, здатних на основі самофінансування забезпечити розширення відтворення сільськогосподарської продукції.

У зв'язку з цим пильної уваги вимагають питання забезпечення ефективності функціонування аграрних підприємств і, відповідно, застосування тих методів державного регулювання, які спрямовані на зміцнення їх економічного потенціалу. Розвиток ринкового господарювання в аграрній сфері України, на жаль, супроводжується зростанням матеріальних витрат сільгосптоваровиробників, пов'язаних з виробництвом, переробкою та доставкою продукції кінцевому споживачеві через зростання тарифів на енергоносії, цін на виробництво ресурси, тарифів на транспортування вантажів тощо. У той же час впровадження інтенсивних технологій виробництва в сільському господарстві сприяє підвищенню рівня врожайності культур, продуктивності сільськогосподарських тварин, рівня товарності тощо. Запорукою виживання та основою стабільного функціонування на ринку продовольчих товарів виступають ефективність і стійкість сільськогосподарських товаровиробників.

Показники ефективності дозволяють дати різнобічну кількісну характеристику результату виробництва. Вони можуть бути обчислені як для окремого заходу, підприємницьких структур, економічного району, галузі виробництва, так і для національної економіки в цілому.

Розглядаючи методи державного регулювання розвитку аграрної економіки, необхідно усвідомлювати, що в сучасних економічних реаліях сільськогосподарське підприємство працює або у вигляді вертикально інтегрованого економічного суб'єкта, що має свою мережу реалізації продукції, або у вигляді організації, що реалізує вироблену продукцію посередникам або торговим мереж. При цьому цінова політика торговельних підприємств вносить певні корективи в ефективність виробництва та реалізації продукції. В результаті отримані витрати виробників розподілятимуться між сільгосптоваровиробником та торговими підприємствами. Вартість товару визначається суспільно необхідними витратами на його виробництво. Проте ринкова ціна товару може у той чи інший бік відхилятися вартості під впливом різного роду ринкових і неринкових чинників.

Через монопольне становище переробної промисловості та недостатнього рівня державної підтримки сільгосптоваровиробників, пропозиція товарів часто відстає від попиту, що складається на них. Певною проблемою є низька ефективність маркетингової діяльності господарюючих суб'єктів, прийняття незбалансованих рішень про структуру виробництва. В результаті виникає надвиробництво одних видів продукції при недостатньому виробництві інших. Проблеми в маркетинговій діяльності багато в чому пов'язані зі слабкими коопераційними зв'язками в аграрному секторі і неточною інформацією.

Друге значення ефективності — виробнича ефективність. В даному випадку причина неефективності полягає в більш низькій продуктивності. Низька продуктивність пояснюється надлишковими обсягами введених у виробництво ресурсів і неправильно обраної структурою цих ресурсів.

Третім показником ефективності є динамічна ефективність. З точки зору організації системи життєзабезпечення та продовольчої безпеки країни сама наявність на ринку продовольства набагато важливіша, ніж оптимальне рішення щодо обсягу його виробництва та продажів, а також ефективності виробництва. Але поява нових видів продукції, так само як і вдосконалення існуючих технологій, характеризує динамічну ефективність аграрної галузі. Вимір динамічної ефективності набагато складніше, ніж вимірювання ресурсної або виробничої ефективності. Ще важче порівняння статичної, тобто. ресурсної та виробничої ефективності з динамічної. З цих причин у практичних розрахунках і наукових підходах більше уваги звертають на статичну ефективність, а чи не на динамічну. Проблема в тому, що різні форми організації в аграрній галузі припускають різний рівень статичної та динамічної ефективності. А при розвитку системи державної підтримки ефективних сільськогосподарських організацій доводиться вибирати між статичною та динамічною ефективністю.

На нашу думку, механізм державного регулювання для формування досконалої конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції повинен забезпечувати досягнення максимально можливої ресурсної та виробничої ефективності. На противагу цьому в деяких

галузях, що характеризуються швидким розвитком технологій, динамічна ефективність повинна носити первинний характер по відношенню до статичної, тому що ефективність тут пов'язана, перш за все, з вдосконаленням продукції та технологій. Сучасна ситуація в сільському господарстві складається таким чином, що все більшого значення набуває динамічна ефективність. І підвищення рентабельності аграрних підприємств необхідно впроваджувати нові інноваційні технології, інвестувати в племінну справу, в селекцію, у високотехнологічне устаткування. Все це в комплексі забезпечує стабільне економічне становище підприємства, і якщо говорити про перспективи підвищення динамічної ефективності в сільському господарстві, то основною стратегією має бути інноваційний розвиток і впровадження нових технологій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ресурсна ефективність визначає відповідну величину обсягу виробництва, а виробнича ефективність вимагає, щоб цей оптимальний обсяг вироблявся на підставі доступних технологій з найменшими витратами. Динамічна ж ефективність передбачає вдосконалення товарів та технологій виробництва продукції. Необхідно також відзначити, що виробнича і динамічна ефективність в кінцевому підсумку є складовими ресурсної ефективності. Сільськогосподарське підприємство з низькою ефективністю виробництва — це підприємство, яке нераціонально розподілило свої виробничі ресурси. У разі витрати виявляються вище мінімуму, який буде необхідний виробництва певної кількості продукції. Визначаючи перспективи розвитку та напрями державної підтримки аграрної галузі, слід зазначити, що підвищення ресурсної ефективності повністю перебуває у сфері відповідальності держави, яка має створювати адекватні умови підвищення ефективності сільського господарства з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

Література:

1. Радченко О.Д., Ткач Л.Л., Дендебера О.П. Державне регулювання та підтримка аграрних інновацій в Україні. Економіка АПК. 2020. № 11. С. 119—136.
2. Гринюк Н.А. Кооперативна споживча мережа Європи. Економічні науки. Підприємництво. 2020. Том 130. № 2. С. 69—76.
3. Куцик П., Семів С., Куцик В., Полякова Ю., Шевчик Б. Стан, проблеми та пріоритети розвитку аграрної кооперації в Україні в контексті викликів сучасності. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. Том 1 (48). С. 282—297.

References:

1. Radchenko, O.D., Tkach, L.L. and Dendebera, O.P. (2020), "State regulation and support of agricultural innovations in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 119—136.
 2. Grinyuk, N.A. (2020), "Cooperative consumer network of Europe", *Ekonomichni nauky. Pidpryyemnytstvo*, vol. 130, no. 2, pp. 69—76.
 3. Kucik, P., Semiv, S., Kucik, V., Polyakova, Yu. and Shevchik, B. (2023), "The state, problems and priorities of the development of agricultural cooperation in Ukraine in the context of modern challenges", *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 1 (48), pp. 282—297.
- Стаття надійшла до редакції 10.11.2023 р.*